

CELOSTNO BRANJE SLIKANIC KOT IZHODIŠČE ZA BRANJE ODRASLIH Z MOTNJAMI V DUŠEVNEM RAZVOJU¹

V članku povezujemo teorijo slikanic ter načine njihovega celostnega branja pri skupinah odraslih s težavami pri branju ali razumevanju prebranega. Za slikanico kot posebno obliko knjige je pomembno védenje, da ima tri temeljne sestavine: besedilo, ilustracijo in vsebinsko-oblikovni odnos med besedilom in ilustracijo (interakcija). Slikanica pripoveduje zgodbo z dvema jezikoma in ima omejen obseg. Med primeri kakovostnih slikanic predstavljamo takšne, ki so po svoji vsebini primerne (tudi) za odraslega bralca in torej sodijo med naslovniško odprte slikanice. Odrasli bralec z motnjami v duševnem razvoju ob celostnem branju slikanice ter razbiranju pomenov obeh sporočanjjskih kodov, lažje razume vsebino, kar je temeljno načelo lahkega branja.

Ključne besede: slikanica, celostno branje, lahko branje, naslovniška odprtost

Uvod

Heidi Cortner Boiesen (2004) je na svetovnem kongresu IBBY v Cape Townu v svojem prispevku *Can Books Make a Difference?* dejala:

Mnogi ljudje z motnjami v duševnem razvoju se naučijo brati kot mladi odrasli ali celo kasneje. Ilustracije v knjigah, ki so oblikovane za mlade odrasle bi morale odražati njihove izkušnje in okoliščine (npr. poznane reči in situacije). Osrednja splošna značilnost mora biti relevantna tema, ki je privlačna za bralca z vidika radovednosti, čustev in interesa.

¹ Dragica Haramija in Janja Batič sta pripravili članek v okviru CRP 2015–2016 (V5-1506): *Kulturni in sistemski dejavniki bralne pismenosti v Sloveniji*.

V prispevku predstavljamo model celostnega branja slikanic z načeli lahkega branja, oboje smo povezali s kakovostnimi primeri slikaniške produkcije, ki je primerna za odrasle bralce s težavami v duševnem razvoju. Podati je potrebno temeljno omejitev, ki smo si jo zastavili v članku: v prvi vrsti se ukvarjamo z razvijanjem prilagojenega modela celostnega branja slikanic, pri čemer seveda upoštevamo različne duševne motnje: ljudje z lažjo motnjo večinoma zmorejo brati neprilagojena lažja besedila; ljudje z zmerno motno potrebujejo prilagojena besedila za samostojno branje in za razumevanje, kadar so v vlogi poslušalcev; odrasli s težjo motnjo samostojnega branja ne zmorejo, nekateri pa v vlogi poslušalcev zmorejo razumeti besedila, ki so prilagojena kot lahko branje.² Prikazati želimo model branja, ki upošteva dostojanstvo odraslih oseb s posebnimi potrebami, zato smo se izognili tipičnim temam iz otroške književnosti, ki so sicer najpogostejše v slikaniški obliki (npr. otrokova igra, ljubezen do staršev in vrstnikov, prevozna sredstva). S stališča književnosti mora biti samoumevno, da je izbrano besedilo jezikovno kakovostno, ne osiromašeno, temveč prilagojeno bralčevi zmožnosti razumevanja umetnostnega jezika, ki je osnovna sestavina umetniškega ustvarjanja. Posebej velja opozoriti na etično komponento literarnega dela, pri čemer stojimo trdno na stališču, da izbrana dela ne bi smela zbujati nestrpnosti zaradi rasnih, verskih, spolnih in drugih razlik med ljudmi, hkrati ne smejo biti žaljiva do oseb s posebnimi potrebami. Pomagali smo si z načeli lahkega branja, ki je pravica vseh oseb z duševnimi motnjami, in hkrati dolžnost spoštovanja te pravice vseh polnočutnih ljudi. V priporočilih za lahko branje *Guidelines for easy-to-read materials* (2010) sta predstavljeni dve definiciji lahkega branja: po prvi gre zgolj za oblikovne prilagoditve, pri katerih je besedilo bolj pregledno, ne pa tudi enostavnejše za razumevanje (levostranska poravnava, večji font črk, primerna izbira pisave, nebleščeči papir ipd.), druga definicija je bistveno širša in ob oblikovnih prilagoditvah zahteva tudi jezikovno poenostavljanje besedil. Termin lahko branje se navezuje torej na obliko in prilagoditve (literarnih) besedil in ne na morebitno razumevanje termina kot branja trivialne književnosti.

V članku o celostnem branju slikanic kot izhodišču za branje odraslih, ki imajo težave pri branju in razumevanju prebranega zaradi duševne motnje, je nujno upoštevati vsaj tri vidike premisleka o bralnem gradivu:

1. Vključenost odraslih oseb z motnjami v duševnem razvoju v različne aktivnosti je zanje zelo pomembna, ker le-te zvišujejo kakovost njihovega življenja, pri čemer pa je pomemben individualiziran prostor za vsako osebo s posebnimi potrebami (Lozar 2014).

² Ljudje s posebnimi potrebami, mednje sodijo tudi odrasli z motnjami v duševnem razvoju, imajo pravico do vseživljenjskega izobraževanja, zato je pomembno, da se branje, ki je ena najpomembnejših dejavnosti za pridobivanje informacij, prilagodi posamezniku, se išče pot do njegovega razumevanja prebranega. Ali, kakor je navedeno v *Evropskih pravilih za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki* <www.zveza-sozije.si: 6>: »Ljudje z motnjami v duševnem razvoju so enaki drugim ljudem. V življenju lahko veliko dosežejo, če imajo pravo podporo /.../«

2. Upoštevati je treba odraslost (kronološko starost) oseb z motnjami v duševnem razvoju in izhajati iz njihovih potreb, ki jih imajo kot odrasli (Četina 2011, Praček 2006).
3. Da so skrb za učenje funkcionalnih sposobnosti, zagotavljanje izobraževanja in prostočasnih aktivnosti pravice ljudi s posebnimi potrebami (Lozar, 2014, Četina, 2011, Praček, 2006).

Navedena izhodišča, ki jih podrobneje obravnava že Robert L. Schalock v članku *Three Decades of Quality of Life* (2000), bi smeli povezati z branjem kakovostnih slikanic, in sicer 1. kot učenje funkcionalne pismenosti, kar sodi v kategorijo zagotavljanja izobraževanja (razvijanje bralnih zmožnosti), in 2. izbiro prostočasnih aktivnosti, kamor lahko sodi tudi branje.

Teorija slikanice

Za slikanico kot posebno obliko knjige je pomembno védenje, da ima tri temeljne sestavine: besedilo, ilustracijo in vsebinsko-oblikovni odnos med besedilom in ilustracijo, ta odnos sta Maria Nikolajeva in Carol Scott v monografiji *How Picturebooks work* (2006) poimenovali interakcija. Slikanica ni le zbir besed in posledično književnih vrst ter zbir likovnih elementov ali posameznih ilustracij; šele ko se vzpostavi odnos med vsemi elementi, nastane slikaniška forma. Dejstvo pa je, da je besedilo temelj, iz katerega izhaja ilustrator (Haramija in Batič, 2013), saj slikanica pripoveduje zgodbo z dvema jezikoma in ima omejen obseg, zato s stališča genologije prenese zgolj kratkoprozne vrste, v poeziji je skozi zgodbo lažje prikazati epske pesnitve kot pa lirsko poezijo, pozabiti pa ne smemo niti na slikanice brez besedila, ki z naslovom slikanice in z ilustracijami vodijo bralca do sestavljanja pomenov. Med primeri slikanic smo iskali kakovostne naslovniško odprte slikanice, ki so po svoji vsebini primerne (tudi) za odrasle, ob kronološki starosti smo upoštevali omejitve pri razumevanju besednega in likovnega koda ter posledično težave pri razumevanju interakcije med kodoma. Pri celostnem branju slikanic je odrasli z motnjami v duševnem razvoju lahko sam bralec ali pa je poslušalec prebranega gradiva, kar pomeni, da gre za identično vlogo dvojnega naslovnika, kakor jo zaznavamo pri branju slikanic otrokom (prim. Haramija in Batič, 2013: 71–78). Frank Serafini (2011: 345–346) je v delu *Expanding Perspectives for Comprehending Visual Images in Multimodal Texts* razvil niz vprašanj, s katerimi si lahko pomagamo pri analizi likovnega dela slikanice. Vprašanja naj bi bralce opozorila na elemente v slikanici, ki bi jih sicer hitro spregledali (npr. velikost, format, materiali, kompozicija, barve).

Naslovniško odprte slikanice

Ilustracije so pomemben vidik lahkega branja, saj lahko branje omogočajo. To velja predvsem v primeru slikanice, za katero je značilno, da je likovni delež obvezno večji

kakor besedilni, besedilo pa načeloma ne presega 1.800 besed oz. približno pet strani strnjene besedila formata A4, razporejenega po vsej slikanici (Haramija in Batič 2013: 35). Ilustracija v slikanici prikaže dogajanje, zaporedje dogodkov, prostor, literarni lik ipd. Literarni liki v slikanicah so običajno bolj podrobno opisani z vidika njihovih lastnosti in manj z vidika videza, kar pa večinoma prikaže ilustracija. Pri lahkem branju je to še posebej pomembno, saj si bralec lik lažje zapomni. Podobno je pri opisu prostora, le-ta je običajno samo omenjen (ali pa sploh ne), pa tudi kadar je omenjen ali celo opisan, je to povsem drugačna informacija od slike. Razlika med besednim opisom prostora in likovno upodobljenim prostorom pojasnjuje Maria Nikolajeva (2003: 11): »Verbalni pripovedovalec bralca prisili, da določene podrobnosti v prostoru ‘opazi’, druge pa spregleda. Vizualni prikaz prizorišča je ‚nepripoveden‘ in kot tak nemanipulativen.« Lahko rečemo, da ilustracija osvetli besedilo. Vendar pa to ne velja za vse slikanice. Z vidika vsebinskega odnosa med besedilom (kaj je povedano) in ilustracijo (kaj je upodobljeno) lahko ločimo dve skupini slikanic (Haramija in Batič, 2013): V prvi skupini so klasične slikanice (od začetkov slikaniške produkcije, nastajajo pa tudi še v sodobnem času), za njih je značilno, da ilustracije osvetlijo besedilo. Informacija, ki jo dobimo iz besedila se ponovi v ilustraciji, pri čemer ilustrator s svojo likovno govorico interpretira besedilo. V drugo skupino pa uvrščamo slikanice, kjer ilustracije vnašajo informacije, ki jih besedilo ne omenja, npr. nove književne like, dogodke. Slikanice, ki so primerne za lahko branje, lahko iščemo predvsem v prvi skupini, ker omogočijo bralcu, da dobi isto informacijo v dveh modalitetah. Lahko pa izbiramo tudi slikanice iz druge skupine, vendar je pri tem potreben poseben razmislek ob kontradiktorni interakciji med besedilom in sliko. Rezultat kontradiktorne ali protislovne interakcije (prim. Nikolajeva, 2003) so lahko dvoumna sporočila, ki bralcu otežijo razumevanje, vnašajo negotovost in se oddaljujejo od smernic lahkega branja.

Glede na način prikazovanja se pojavlja vprašanje nerealističnih oziroma abstraktnih upodobitev v knjigah, namenjenih lahkemu branju. Pri tem so zanimive izkušnje, ki so podane v *Guidelines for easy-to-read materials*, ki jih je izdala IFLA (2010: 13):

Izkušnje kažejo, da nerealistične upodobitve ustrezajo bralcem lahkega branja, tudi bralcem z motnjami v duševnem razvoju (ki razumejo in interpretirajo svet na konkretnem nivoju). Abstraktna slika, na primer, sporoča vzdušje in čustva, opisana v besedilu.³

Pri izbiranju slikanic za lahko branje moramo ob kriterijih, ki se nanašajo na jezik in vsebino, upoštevati tudi kriterije, ki se nanašajo na ilustracije:

- Ilustracija in besedilo, ki je upodobljeno, se morata nahajati na isti strani. To je splošni kriterij, vendar se v nekaterih starejših slikanicah, ki so

³ *Guidelines for easy-to-read materials* so smernice, ki se navezujejo na obstoječe dokumente o pravicah do branja za ljudi s posebnimi potrebami (*Konvencija o človekovih pravicah*, *Unescova* priporočila). V slovenščini je *Evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki* pripravila *Zveza sožitje – zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije* ob podpori *Evropske komisije*, dostopne so v tiskani obliki in na spletni strani www.zveza-sozitie.si.

praviloma klasične, pojavljajo neskladja. Če se besedilo in ilustracija, ki iz tega besedila izhaja, ne nahajata na isti strani, postane sporočilo nejasno in nelogično, lahko tudi zavajajoče.

- Upodobitve se morajo nanašati na doživljajski svet bralcev, ki jim je delo namenjeno. Upodobljeni literarni liki ne morejo biti otroci, saj se z njimi odrasli, ki jim je lahko branje namenjeno, ne morejo identificirati. To je še posebej pomembno v primeru, ko vsebina ustreza tako doživljajskemu svetu majhnega otroka kot odraslemu z motnjo v duševnem razvoju.
- Ilustracija mora biti kakovostna. Zupančič (2012: 14) med značilnosti dobre ilustracije med drugim uvrsti anatomsko pravilno risbo, likovno urejenost, upoštevanje prostorskih ključev in individualno likovno govorico ilustratorja.

Tem trem kriterijem se najbolj približajo kakovostne naslovniško odprte slikanice.

Slikanice za lahko branje odraslih

Ob upoštevanju kronološke starosti bralcev z motnjo v duševnem razvoju ter upoštevanju kakovostnih kriterijev izbora, se je pokazalo, da sodijo primerne slikanice v sedem skupin:⁴

1.

Miti, ti upovedujejo vsebino poganjskih religij, verovanj in ritualov. Lep primer je slikanica *Kako je Evropa dobila ime* (2004), priredila jo je Liljana Klemenčič, ilustrirala Mojca Cerjak, v kateri gre za priredbo znamenitega mita o tem, kako je celina, na kateri živimo, dobila ime. Uvodoma Liljana Klemenčič razloži, da ima vsak (bralec) ime in da imajo imena tudi reke, gore, kraji in celine. Priredba se osredinja na Evropino idilično življenje v Feniciji, ki ji je vladal njen oče. S prijateljicami se je igrala, nabirala rože in spletala venčke, ki so jih deklice darovale travniškim vilam. Z neba jo je opazoval Zevs, ki se je zaljubil v Evropo in jo ugrabil s pomočjo zvijače. Spremenil se je v bika in ker se je krotko vedel, mu je Evropa zaupala. Usedla se je na njegov hrbet, a v tistem hipu je začel bik teči proti morju, dolgo je plaval in nato odložil Evropo na oddaljeni obali in se ji prikazal v človeški podobi. Boginja Afrodita je Evropo tolažila, da je postala zemeljska žena najmočnejšega boga. Kopno pa, kjer jo je Zevs odložil, je dobilo ime po njej. Tako ne bo Evropa nikoli pozabljena. Mit je prikazan v enajstih dvostranskih ilustracijah (ena od teh je ponovljena na naslovnici). Ilustracije zgodbo osvetlijo in dopolnijo. Slednje je opazno predvsem pri podajanju prostora, ki je v besedilu omenjen kot dežela Fenicija, travniki blizu morja, kraljeva palača, širo morje, neznana obala itd. Ilustratorka je

⁴ Haramija in Batič sta ob analizi več kot dvesto kakovostnih slikanic po metodi celostnega branja ugotovili, da nekatere slikanice literarno in likovno ustrezajo kronološki starosti odraslih (ker so dovolj naslovniško odprte), kar je povezano s književno vrsto (pa tudi s temeljno temo besedila), branjem ilustracij in vrsto interakcije (torej sestavljanjem pomenov med besedilom in ilustracijo). Tilka Jamnik je pripravila obsežen seznam primernih slikanic za odrasle z motnjami v duševnem razvoju, ta je dostopen na <www.bralnaznacka.com>.

v svojih mehkih podobah ločila geografsko različna prostora z barvo, obliko dreves in arhitekture. Književne like je v celoti oblikovala v skladu s svojo prepoznavno likovno govorico in bolj spominjajo na otroke kot na odrasle, prepoznavamo pa jih po posameznih detajlih (npr. krona). V ilustracijah se pojavljajo tudi liki, ki jih besedilo ne omenja (npr. Pozejdon). Z vidika lahkega branja ilustracije pomembno pripispevajo k razumevanju dogajanja in ustvarjajo razpoloženje.

2.

Pripovedke, ker imajo pogosto temo, povezano s (slovensko) kulturno dediščino, ki bi morala biti zanimiva za vsakogar, saj razlaga o naših prednikih ter o prostoru, na katerem živimo. Zgodbe, ki tematizirajo kulturno dediščino, lahko bralcu odkrivajo davne svetove, izume ter iznajdljivosti ljudi, njihov okus in spretnosti za ustvarjanje kulturnega okolja. Pripovedke so pogosto povezane s kakšno lastnostjo (tudi živalsko), s pomembno zgodovinsko osebnostjo, z mitičnimi bitji, ki se pojavljajo v znanem geografskem toposu. *Fant z rdečo kapico* (2005) je avtorska slikanica Andreje Peklar, ki ubesедуje zgodbo o situli iz Vač, oziroma je dogajanje postavljeno v čas železne dobe, skozi simpatično zgodbo malega fanta z rdečo kapico, rešitelja ljudi in živali, pa bralec spoznava našo kulturno dediščino. Slikanica je vsekakor izvrstna osnova za pogovor o situli kot pomembnem in prepoznavnem predmetu iz naše kulturne zgodovine, ne nazadnje pa je situla našla svoje mesto na osebnih izkaznicah, v potnih listih, njena kopija, izdelana iz kristala, je slovensko protokolarno darilo. Slikanica ima obliko leporela, prizori so upodobljeni na enotni talni črti, ustvarjeno je nasprotje med poslikanimi in neposlikanimi deli. Linearnost pripovedi poudarja tudi likovni prikaz upodobljenih prizorov. Teh je devet, zadnji se ponovi tudi na naslovnici. Ilustracije so oblikovane z zelo omejeno barvno paletto, prevladujejo oranžna, rdeča, rjava in zelena črta. Oblikovno izhodišče ilustracij so podobe, ki se nahajajo na situli iz Vač. S situle izhaja tudi kompozicijska zasnova (pasovi oz. frizi na situli sovpadajo s postavitvijo na talno črto v leporelu). Informacije, ki jih podaja besedilo, se ponovijo v ilustraciji. Likovna pripoved je jasna, hitro berljiva in kot taka dober primer za lahko branje.

3.

Pravljice, večinoma ljudske in klasične, ki imajo izrazito črno-belo slikanje oseb, bralec natančno ve, kaj je dobro in kaj slabo, njihova struktura je podobna. Še posebej za ljudske pravljice velja, da so bile najprej namenjene odraslim, zato je večina literarnih likov odraslih in imajo torej v svojem mitskem jedru ohranjeno perspektivo odraslega. Taka je npr. tudi slovenska ljudska pravljica *Zlata ptica* (1968) z ilustracijami Ančke Gošnik Godec. Prvi in drugi sin ne rešita naloge, zato se na pot odpravi tretji, najmlajši. Ker uboga pomočnike, nalogo uspešno opravi, domov se vrne s konjem, zlato ptico in prelepo deklico, ki postane njegova žena. Ilustratorica je posamezne ključne dogodke v pravljici ilustrirala v desetih manjših ilustracijah (vsaka zasede dobro polovico strani). Oblikovna zasnova slikanice je klasična, saj so ilustracije postavljene pod ali nad besedilo, prav tako se na nekaterih mestih ne ujemajo z besedilom (besedilo na eni strani, za sliko pa je potrebno listati nazaj ali naprej po slikanici). Razvoja dogajanja sicer ne moremo spremljati, lahko

pa vidimo nekatere ključne dogodke (npr. najmlajši sin odstreli zlati ptici tri peresa, zajaha medveda, med zlatimi kletkami z zlatimi pticami itd.). Upodobljeni bratje so v besedilu ločeni po starosti (najmlajši, srednji in najstarejši brat), v ilustracijah pa predvsem po barvi oblačil (vijolična, modra in zelena). Ilustracije z vidika lahkega branja pripomorejo k boljšemu razumevanju posameznih dogodkov, saj se informacije iz besedila ponovijo v sliki. Prav tako je ilustratorica s svojo likovno govorico vnesla v slikanico določeno razpoloženje, ki soustvarja našo percepcijo slovenske ljudske pravljice.

4.

Realistične kratke zgodbe v slikaniški obliki predstavljajo mogoča ali realna doživljanja književnih likov, pri naslovniško odprtih slikanicah gre velikokrat za tabujske teme. Vojna, ki je temeljna tema slikanice Lucije in Damijana Stepančiča *Anton!* (2013), predstavlja biografsko zgodbo Antona Pavlihe, ilustratorjevega dedka, ki je bil vpoklican v vojsko. Tema velike vojne, natančneje soške fronte leta 1917, je predstavljena zgodovinsko, hkrati pa skozi intimna občutja mladega vojaka in skorajda čudežne rešitve pred smrtjo, ko ga reši glas mrtve matere, izpričuje globoko prizadetost posameznika. Likovni del slikanice sestavlja ilustrirana naslovnica, notranja naslovnica, trinajst dvostranskih ilustracij in zadnja dvostranska ilustracija (pravzaprav siva razgibana površina, ki jo opazimo tudi na notranji naslovnici ter na hrbtni strani). Na hrbtni strani je fotografija ilustratorjevega starega očeta in ilustratorjev zapis, s katerim pojasnjuje, da je zgodba v slikanici resnična. Ilustrator zgodbo prikaže z bogato risbo s svinčnikom, barvnimi ploskvami (te asociirajo na porumenele fotografije) in intraikoničnim besedilom, ki oblikovno in vsebinsko asociira na strip (npr. zapis *BUUMMMM*). Fokus in zorni kot upodobljenega dogajanja postavi tako, da gledalca postavi v zgodbo, torej na fronto. Posebna pozornost je posvečena podrobnoštim kot so prikaz vojaške opreme, detajlni prikazi prostora (npr. fotografije in plakati v kaverni). Težo dogajanja prikažejo upodobljeni prizori (eksplozije, mrtvi vojaki) podkrepljeni s čustvenimi stanji prikazanih likov (groza, strah). Ilustrator pripoveduje zgodbo skozi nasprotja (svetloba nasproti temi, notranji prostor nasproti zunanjemu, realistično nasproti sanjskemu, globalno nasproti intimnemu). Z vidika lahkega branja je slikanica pomembna zato, ker bralcu nazorno prikaže dogajanje (besedilo je mnogo manj eksplicito), intenzivna čustvena stanja, podrobno prikaže prostor, življenje vojakov na fronti in njihove odnose (npr. pri igri s kartami).

5.

Priredbe, ki pa morajo biti jezikovno in vsebinsko primerne, večinoma gre za krajše verzije svetovnih in slovenskih klasičnih besedil.⁵ Med slikanice s prirejenim besedilom sodi npr. delo Frana Milčinskega in Ane Razpotnik Donati *V Butalah sejejo sol* (2013). Milčinski je prvič izdal zbirko Butalci leta 1949, v njej je tudi poglavje,

⁵ V članku *Priredbe literarnih del za mladino* Miha Mohor (2013: 213) pravi, da »/.../ je naš skupni kulturni spomin v precejšnji meri sestavljen iz raznovrstnih predelav svetovnih klasikov. /.../ Prilagajali so jih bralnim zmožnostim vse širše bralske publike in otroškemu dojojanju, v prevodih pa so izvorna besedila spreminjali tudi iz moralističnih ali ideoloških nagibov.«

ki je prirejeno za slikanico. Ilustratorka zgodbo soustvari v dvanajstih dvostranskih ilustracijah, ki so zasnovane po principu medbesedilnosti. Dober primer tega je viden v drugi dvostranski ilustraciji, v katero je Ana Razpotnik Donati besedilo (Milčinski 2013: 9) »Pot stane, sol ni zastonj in še se zgodi, da je nimaš, kadar bi jo najbolj potreboval.« postavila v dvostransko ilustracijo. Upodobila je pogled na kuhinjo in v ilustracijo dodala reprodukcijo Groharjevega *Sejalca* (iz leta 1907). Medbesedilnost navedenega primera (torej že pridobljeno znanje o motivu sejalca in likovni umetnosti nasploh), je predpogoj za razumevanje ironije, ki jo je v slikanico vnesla ilustratorka. V svoji prepoznavni likovni govorici je ilustratorka dogajanje postavila v domačo, z griči posejano zeleno pokrajino. Dogajanje je nazorno prikazala s tem, ko je ustvarila konkretne življenjske situacije.⁶ Besedilo ne izpostavlja posameznih književnih likov, ilustratorka pa postavi v ospredje dva, in sicer žensko in moškega. Na naslovnici sejeta sol, zatem moški z avtom vozi sol v Butale, kasneje ženski pri kuhi zmanjka soli, dobi idejo o tem, kako bi lahko sol sejali in idejo sporoči možu, z radostjo oba preizkušata mlado sol itd. Ob njiju je otrok, ki se v ilustracijah pojavi dvakrat, mlad zaljubljen par, znanstvenik in nekaj prebivalcev, ki obdelujejo zemljo in se veselijo pridelka. Z vidika lahkega branja lahko ugotovimo, da je ilustratorka z vključevanjem konkretnih življenjskih situacij in z oblikovanjem (novih) književnih likov ustvarila zgodbo, ki jo je mogoče prebrati tudi na zelo konkretnem nivoju.

6.

Večaslovniške slikanice, npr. Prešernov *Povodni mož* (1985) z ilustracijami Jelke Reichman. Slikanica je sestavljena iz ilustrirane naslovnice in dvostranskih ilustracij. Na naslovnici sta v ovalnem okvirju upodobljena tesno objeta Urška in Povodni mož v trenutku velike napetosti. V osmih dvostranskih ilustracijah je dogajanje ilustrirano tako, da sledi razpoloženju pesnitve. Ilustratorka je upoštevala značaj balade tako, da je v prvih treh dvostranskih ilustracijah ustvarila razpoloženje. Za tem je upodobila srečanje z mladeničem v četrti dvostranski ilustraciji in ples mladeniča z Urško v peti ilustraciji. Nato se občutek nelagodja izrazito povečuje v šesti ilustraciji, kjer se plesalca oddaljita od množice. V sedmi dvostranski ilustraciji je upodobljen Urškin upor (prestrašen izraz na obrazu, razprte roke). V osmi ilustraciji sta Urška in Povodni mož upodobljena ob reki. Informacije iz besedila se v ilustracijah ponovijo in dopolnijo. Z vidika lahkega branja lahko ugotovimo, da bralcu prikažejo razpoloženje, značaj likov, čas in prostor. Razpoloženje je podano z barvami, ki so v prvih treh ilustracijah bolj žive in vedre, pozneje pa se stopnjuje prisotnost temačnih tonov. Urškin samovšečni značaj in spogledljivo naravo je ilustratorka upodobila že v prvi ilustraciji: Urška v rokah drži zrcalo, a gleda naravnost v gledalca. Tak izraz obraza obdrži v naslednjih dveh ilustracijah, ob srečanju z mladeničem je njen pogled usmerjen vanj. Pri plesu (v peti ilustraciji) je pogled ponovno prevzetno usmerjen v gledalca. V naslednjih treh ilustracijah se Urškin pogled stopnjuje od strahu do groze. Čas dogajanja je skladen s časom nastanka pesnitve, saj so liki upodobljeni v oblačilih, ki so značilna za devetnajsto

⁶ Npr. ženska tipa po praznem lončku soli, stripovski oblaček nad upodobitvijo človeka pove, da razmišlja o soli, veselje ljudi ob tem, ko začne poganjati mlada sol (sklanjanje nad rastlinicami, veselo poskakovanje, podarjanje šopka kopriv itd.).

stoletje (frak, cilindar ...). Del oblačila v ilustracijah, ki najbolj izstopa, je Urškino pokrivalo. Ilustratorka je Urško (na plesu) upodobila s pečo, ki je zvezana na petelinčka. Ilustratorka je, skladno s pesnitvijo, dogajanje postavila v Ljubljano, kar lahko opazimo že v prvi ilustraciji, saj je prikazan pogled na Ljubljanski grad in mesto (stolnica sv. Nikolaja). Ilustracije v slikanici *Povodni mož* bralcu približajo Prešernovo pesnitev, saj z likovno govorico ilustratorke prikažejo besedilo, ki sodi v kanon slovenske književnosti.

7.

Slikanice brez besedila, v katerih bralec skozi likovno zgodbo sestavlja jezikovne pomene, primer takšne slikanice je delo Damijana Stepančiča *Zgodba o sidru*. Pred bralcem se brez besed odvije napeta zgodba, ki črpa iz avtorjeve domišljije, zgodovinskega dogodka in mita. Mitološki del zgodbe se nanaša na zmaja z Zmajskega mostu in Argonavte (boj med Jazonom in zmajem na Barju). Naslovnica in hrbtna stran sta združeni v oblikovno celoto dvostranske ilustracije. Vezna lista sta ilustrirana in identična, zgodba pa se odvije na petnajstih dvostranskih ilustracijah. Prva dvostranska ilustracija je uvod v zgodbo. Prikazan je deček, ki sedi v prvem nadstropju in gleda slikanico, na zidu ob hiši je upodobljena senca moža s pipo. Silhueta mesta s svojimi podobnosmi spominja na veduto Ljubljane. V spodnjem delu stavbe je upodobljena maketa ladje v izložbi. Naslednje tri ilustracije prikazujejo pot ladje, ki se dviga med oblaki in potuje od morja (veduta Pirana) proti notranjosti dežele. Nato je upodobljen deček, ki pa že spi. V naslednjih štirih ilustracijah ladja prispe v Ljubljano in se ustavi tik nad Kongresnim trgom, spusti sidro in kapitan zapusti ladjo. V naslednjih treh dvostranskih ilustracijah spremljamo pogovor dečka in kapitana, ki je z zemljevidi prišel k dečku. Pogovor se konča s tem, ko deček in kapitan skozi okno opazita, da na Zmajskem mostu ni več enega zmaja, drugi pa se pripravlja, da bo odletel. Vrhunec zgodbe je prikazan v naslednji ilustraciji, kjer zmaj pregrize verigo sidra, kapitan komaj ulovi ladjo, le-ta pa se prične dvigovati navzgor. V predzadnji ilustraciji je upodobljen pogled na prazno mesto od zgoraj navzdol, med ulicami lahko vidimo le dečka. Zadnja ilustracija prikazuje sidro na Kongresnem trgu, polnem mestnega vrveža, in dečka, ki občudujoče zre v sidro. Z vidika lahkega branja je slikanica *Zgodba o sidru* zanimiva zato, ker bralcu omogoča, da si ob opazovanju ilustracij sestavi zgodbo o tem, kako je prišlo sidro na Kongresni trg. Kompleksnost zgodbe je odvisna od bračevih sposobnosti branja slik in sestavljanja upodobljenih elementov v smiselno celoto.

Sklep

V prispevku izpostavljamo sedem književnih vrst, ki so lahko zanimivo branje tudi za odrasle bralce z motnjami v duševnem razvoju, ker tematsko ustrezajo izkušenskemu svetu odraslih (torej bračevi kronološki starosti). Ena od zanimivih tem je gotovo kulturna dediščina, ki se najbolj odraža skozi mite in pripovedke, med slednjimi še posebej tiste, ki pojasnjujejo nastanek nekega kraja, zgradbe ipd., na primer ljudska *Kako je nastalo Blejsko jezero* (priredil Saša Pergar, ilustriral Anton Buzeti), ki skozi

konflikt med ljudmi in vilami predstavlja nastanek znamenitega in prepoznavnega jezera. Zanimive so najbrž tudi humorne zgodbe, kakor je npr. realistična pripoved Miklavža Komelja in Zvonka Čoha *Kako sta se gospod in gospa pomirila* (2009), ki skozi perspektivo smešenja odraslega (celo ironije) govori o človeški nespameti ... še posebej, če kdo ne mara golobov in se odpravi na izlet v Benetke. Primerno branje so tudi ljudske pravljice, za katere velja, da so bile najprej namenjene odraslim in zato pogosto upovedujejo težave, s katerimi se srečujejo odrasli (negativne, npr. nezvestoba, poniževanje, izločenost, spletke, prevare, na drugi strani pa pravljica ceni pozitivne lastnosti, kakor so npr. poštenost, prijateljstvo, zvestoba, prijaznost). Posebej velja opozoriti na tabujske slikanice, ki razkrivajo različne pereče teme, npr. v slikanici Neli Kodrič Filipić in Tomislava Torjanca *Punčka in velikan* (2009) se srečamo z družinskim nasiljem, ali npr. v slikanici Neli Kodrič Filipić in Damijana Stepančiča *Ali te lahko objamem močno?* (2011) z razumevanjem sovražnosti in prijateljstva. Slikanice imajo torej to moč, da svojo zgodbo povedo multimodalno, z jezikovnim in z likovnim kodom, saj vsebujejo besedilo, ilustracije in odnos med njima (interakcijo), kar pri celostnem branju slikanic krepi jezikovno in vizualno pismenost. Kakovostne slikanice so vsekakor umetnina, le odrasli, pri tem mislimo predvsem pedagoške delavce, ki delajo z osebami s posebnimi potrebami (z motnjami v duševnem razvoju), bi morali izgubiti predsodke, da bi jih sami poznali in priporočili v branje osebam z motnjami v duševnem razvoju. Ne nazadnje je treba opozoriti na odpor odraslih z motnjami v duševnem razvoju za branje slikanic, ker tematsko večinoma ne ustrezajo njihovi dejanski starosti. Ljudje, ki se poklicno ukvarjajo z ljudmi z motnjami v duševnem razvoju, morajo poznati kakovostne naslovniško odprte slikanice, se zavedati multimodalnosti, ki jo slikanice vsebujejo (to je njihova temeljna lastnost) in s celostnim pristopom k branju slikanic spodbujati ljudi z motnjami v duševnem razvoju k samostojnemu branju (če to zmorejo) ali kot mentorji branja spodbujati dejavno interakcijo bed večsmernim sporočilom slikanice in skupino po zmožnostih raznovrstnih bralcev.

Viri

- Klemenčič, Liljana (prirenila), in Cerjak, Mojca (ilustr.), 2004: *Kako je Evropa dobila ime*. Ljubljana: Družba Piano.
- Milčinski, Fran, in Razpotnik Donati, Ana (ilustr.), 2013: *V Butalah sejejo sol*. Ljubljana: Sanje.
- Peklar, Andreja, 2005: *Fant z rdečo kapico*. Ljubljana: Inštitut za likovno umetnost.
- Prešeren, France, in Reichman, Jelka (ilustr.), 1985: *Povodni mož*. Ljubljana: Prešernova družba. Zbirka Poezije dr. Franceta Prešerna v besedi in sliki.
- Stepančič, Damijan, 2010: *Zgodba o sidru*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stepančič, Lucija, in Stepančič, Damijan (ilustr.) 2013: *Anton!* Dob: Miš.
- Valjavec, Matija (zapisal), in Gošnik Godec, Ančka (ilustr.), 1968: *Zlata ptica – slovenska ljudska pravljica*. Zbirka Čebelica. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

- Cortner Boiesen, Heidi, 2004: *Can Books Make a Difference?* <<http://www.ibby.org/1014.0.html>>. (Dostop 2. 4. 2015.)
- Četina, Andreja, 2011: *Kakovost življenja odraslih z zmerno motnjo v duševnem razvoju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (magistrsko delo). <http://pefprints.pef.uni-lj.si/40/1/andrejaCetina_MAG.pdf>. (Dostop 6. 6. 2015.)
- Evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki: informacije za vse. Zveza sožitje – zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije*. <<http://www.zveza-sozitie.si>>. (Dostop 8. 4. 2015.)
- Guidelines for easy-to-read materials*: <<http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/120.pdf>>. (Dostop 30. 3. 2015.)
- Haramija, Dragica, 2012: *Nagrajene pisave*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Haramija, Dragica, in Batič, Janja, 2013: *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Jamnik, Tilka: *Seznam primernih slikanic za odrasle z motnjami v duševnem razvoju*. <www.bralnaznacka.com>. (Dostop 7. 9. 2015.)
- Lozar, Klara, 2014: *Vpliv vključevanja v delovne aktivnosti na kakovost življenja odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (diplomsko delo). <<http://pefprints.pef.uni-lj.si/2535/>>. (Dostop 18. 6. 2015.)
- Mohor, Miha, 2013: Priredbe literarnih del za mladino. *Revija za elementarno izobraževanje* 6/2–3. 213–221.
- Nikolajeva, Maria, 2003: Verbalno in vizualno: slikanica kot medij. *Otrok in knjiga* 30/58. 5–26.
- Nikolajeva, Maria, in Scott, Carole, 2006: *How Picturebooks Work*. New York, London: Routledge, Taylor&Francis Group.
- Schalock, Robert L., 2000: Three Decades of Quality of Life. *Focus of Autism and Other Developmental Disabilities* 15/2. 116–127. <<http://foa.sagepub.com/content/15/2/116.short>>. (Dostop 4. 4. 2015.)
- Serafini, Frank, 2011: Expanding Perspectives for Comprehending Visual Images in Multimodal Texts. *Journal of Adolescent & Adult Literacy* 54/5. 342–350.
- Zupančič, Tomaž, 2012: Kakovostna književna ilustracija za otroke. *Otrok in knjiga* 39/85. 5–16.